

ELISA VARELA I TERESA VINYOLES*

LA CAIXA DE NÚVIA. UN PROCÉS DEL SEGLE XIV

ABSTRACT

A fourteenth century caixa de núvia (a bride's case). This article studies a bride's case, or chest described in the records of a trial that took place in the late fourteenth century, preserved in the Archives of Crown of Aragon. The case was claimed by Eulàlia, a commoner from the region of Barcelona. We study the circumstances of the claim, and then consider the descriptions of the items and the relations between the items and the owner. We stress the structures and the functionality of the chest itself and the meticulous description of contents, mainly second hand household wear and engagement presents. We highlight the relationship between women, especially between the mother and the daughter, and the relationship between these women and their possessions.

1. INTRODUCCIÓ

Hem recorregut un llarg camí des del juliol de 1970 en que el Dr. Manuel Riu, en el transcurs d'unes excavacions a Sant Llorenç de Morunys, s'avenia a dirigir la meva tesi de llicenciatura sobre les dones medievals; anys més tard la tesi doctoral. El Dr. Riu va seguir dedicat enterament al seu mestratge i a la recerca arqueològica, jo en canvi em vaig endinsar en el món dels arxius. De tota manera vaig seguir col·laborant en els treballs del Dr. Riu per mitjà del seu suggeriment d'aportar, amb l'Equip Broida que llavors jo coordinava, les nostres recerques documentals en el

* Departament de Geografia, Història i Història de l'Art. Facultat de Lletres. Universitat de Girona, Plaça Ferrer Mora n.1, 17071 Girona. Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica. Facultat de Geografia i Història. Universitat de Barcelona, Carrer Baldori Reixac s.n. 08028, Barcelona, respectivament.

context de les seves recerques arqueològiques.¹ Avui en aquest volum d'homenatge hem considerat adient presentar una recerca conjunta, jo, Teresa Vinyoles, professora del Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona, i Elisa Varela, professora del Departament de Geografia, Història i Història de l'Art de la Universitat de Girona, membres de l'antic Equip Broida, deixebles del Dr. Manuel Riu de dues generacions diferents. A partir d'ara doncs, nosaltres, en plural i en equip, iniciem una particular prospecció dins d'una caixa de núvia per mitjà d'un document de les darrerries del segle XIV.

La casa i els objectes quotidians ens apropen a la qualitat de vida dels homes i les dones del passat; però també *la casa, el vestit, el mobiliari... són un mirall a través del qual l'home es contempla en el millor d'ell mateix... mitjançant aquests objectes la persona satisfà les seves necessitats i transforma les seves limitacions en un goig per la vida.*² Els mobles i els objectes domèstics gòtics sempre són funcionals, però alguns tenen a més un valor que podríem qualificar de simbòlic, així els clemàstres representen la continuïtat de la llar, mai no es poden separar de la casa.

Si hi ha un moble vinculat al gènere i que simbolitza la dona i el seu destí a la vida, és sens dubte la caixa de núvia; a més, la seva aparença material i la riquesa del seu contingut marca l'estatus econòmic de la seva propietària. El dot representa el valor que el model dominant atribueix a la dona, mentre que per les dones de l'entorn en que ella viu, és l'aixovar contingut a la caixa el que permet visualitzar aquest valor.

2. CATA EN UN PROCÉS, PER L'ESTUDI DELS OBJECTES QUOTIDIANS

2.1 *El document*

La font que farem servir per conèixer el contingut d'una caixa de núvia és un procés que es conserva de forma fragmentària a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.³ El procés es va iniciar a instància de la demandant, una dona anomenada Eulàlia, per mitjà de dues súpriques adreçades al rei Pere el Cerimoniós i registrades pels oficials de la cancelleria, el vicecanceller i el canceller Ramon de Cervera, respectivament, pel juliol de l'any 1379. Per mitjà d'aquestes súpriques reclama que es respectin les

1. Fruit d'aquesta col·laboració MANUEL RIU (dir.), *Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya Medieval*. EQUIP BROIDA "Els atuells de terrissa a les llars barcelonines vers l'any 1400". (Annex 2 Acta Mediaevalia 1984) pp. 199-239.- MANUEL RIU (dir.), *Fortaleses, torres, guaites i castells de la Catalunya Medieval*. EQUIP BROIDA, "Us de l'espai en els castells i torres dels segles XIV i XV". (Annex 3 Acta Mediaevalia, 1986) pp. 217-295.

2. ANTONI MARÍ, "Entre el ritual i la comunicació". *El moble català*, Barcelona, 1994, p.15.

3 ACA Processos en quart, any 1379 D (11 folis i alguns bitllets i cartes soltes)

lleis: la prelació de jurisdiccions vigent al Principat que s'havia vulnerat, i sobretot els seus drets dotals, dels quals cap dona no podia ser desposseïda sense una raó justificada.

El dossier conté, a més, uns pocs bitllets que ofereixen només informació marginal al cas que ens ocupa, tret d'una breu llista dels béns reclamats. La part central del procés jurídic, i també la més interessant per a nosaltres, està constituïda per un quadernet d'onze folis que conté les declaracions dels testimonis que sustenten les demandes de la interessada.

El procés es va concloure, com consta en el primer foli del quadern, on diu *finem habuit*; però no està inclosa la sentència, que cal suposar que seria favorable a Eulàlia, vist que les seves reclamacions són del tot justes, ja que les autoritats havien vulnerat diversos costums i lleis escrites recollides a les Constitucions de Catalunya en detriment dels drets de la dona.

2.2 Eulàlia reclama el dot

Eulàlia, és filla de Sibil·la i de Miquel Boscà de Badalona, casada en segones núpcies amb Francesc des Coll, de la parròquia de Sent Genís dels Agudells, a Horta, reclama els seus drets davant la cort reial. Hi ha força testimonis de dones que es querellen davant el monarca, i sovint no és possible valorar l'origen o posició social d'aquestes dones que tenen accés a la cancelleria,⁴ de tota manera pel cas que ens ocupa certament la protagonista pertany als estaments populars.

Segons ens informa ella mateixa, per mitjà de les dues súpriques que hem esmentat, els fets que sustenten la seva petició són els següents: L'origen de la qüestió està en que el seu marit ha estat *gitat de pau e de treva*, a instància d'en Bonich Ses Cases; llavors l'alguzir reial Guillem de Lissano, (de Llissà?) ha confiscat els béns, *los quals són stats atrobats en lo alberch del dit Ffrancesch, e aquells vol vendra, no contrastant que-l procés de pau e de treva sia tensolament e pertanya al veguer, e no a altre*.

Eulàlia es creia amb el dret d'invocar la jurisdicció del veguer, i no d'altres oficials, aquest dret es basa en dues raons. En primer lloc perquè el delicte comès pel marit, la naturalesa del qual ignorem, estava relacionat amb el trencament de la pau i treva que quedava sota la jurisdicció del veguer;⁵ i per altra banda perquè ella, com a dona sola, estava sota la protecció de la pau del rei. Les dones vídues i tots els seus

4. MARÍA MILAGROS RIVERA, "Normativa y litigios en torno a la dote durante la época de Jaime II", *Las mujeres en las ciudades medievales* Madrid. Universidad Autónoma, 1984, pp. 19-25.

5. En les Corts de Cervera de 1358. Cap. VIII (Libre X, Tit. XI, p. 503-4) per exemple diu: *De aquí avant ordenam, que si algun clam de pau, e de treva devant algun Veguer o Sotsveguer proposat serà...* Queda clar que només hi té jurisdicció el veguer o del seu immediat col·laborador.

béns queden protegits per les constitucions de pau i treva;⁶ s'assimilen a les vídues les dones soles, és a dir les casades que tinguessin el marit incapacitat, presoner dels enemics, condemnat a galeres o bandejat,⁷ com és el cas que ens ocupa.

Certament cada vegada els veguers tingueren un paper més important en l'aplicació i secularització de les constitucions de pau i treva. A les darreries de l'Edat Mitjana les competències principals dels veguers eren just l'aplicació d'aquestes constitucions i el clam o querella per llur trencament; les causes s'havien reduït a un procediment penal monitori per obligar al violador de la pau a indemnitzar les injúries comeses tant a una persona com als seus béns, en aquest context era ben normal que s'embarguessin els béns de l'infractor.

La reclamació principal d'Eulàlia era sobre els seus béns dotals: *Per què molt excel·lent senyor, suplique la dita Eulàlia a la vostra clemència que... la dita dot sia conservada a la dita Eulàlia, e no resmenys que-ls béns e joyes, les quals la dita Eulàlia porà mostrar ésser seus, que en aquells no faça exequció, e que a la dita Eulàlia sia donat temps sufficient, dins lo qual puscha provar los béns e joyes, que eren dins l'alberch del dit Ffrancesch, pertànyer a ella.... Dels quals la dita exposant no deu ésser despossehida, segons costuma escrita,⁸ tro li sia satisfet en la dita dot e creix e altres drets seus.* Els béns legalment pertanyen a la muller per la hipoteca dotal, signada pel marit en el moment de fer els capítols matrimonials.

Malauradament tenim molts exemples de dones que queden soles, els drets de les quals són trepitjats, algunes presenten les seves denúncies davant el rei, de tota manera intuïm que només les dones que tenen una certa posició o recolzament accedien de fet a la cancelleria reial.⁹ Eulàlia, amb la reclamació davant el rei, exerceix el seu dret i s'allunya així de les vies que li podien oferir la caritat o el "paternalisme" de la societat feudal en el sí de la qual transcorre la seva vida i les seves

6. *Constitucions i altres drets de Catalunya*. Barcelona, 1973, Llibre X, títol XI p.389. Constitució de l'any 1192.

7. VÍCTOR FERRO, *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic, 1987, p. 111.

8. "Mandamus ipsum (virum) ad restitutionem dotis et ad divisionem eorum, quae olim communiter habuerunt, districtione ecclesiastica compellatis", *Décretales de Grégoire*, IX, 4, 20, 2; FRIEDBERG, (ed.), *Corpus juris can.*, t. II. cit. a RENÉ METZ, *La femme et l'enfant dans le droit canonique médiéval*. London, 1985, p. 90.- Fa referència al tema el capítol 22 de les Corts de Perpinyà de 1351 que comença *Ab aquesta nostra constitució. Constitucions i altres drets de Catalunya* ll. V títol 3 pp. 354-355.

9. En els Registres de Cancelleria es troben denúncies i súpliques de dones que reclamen els seus drets; però normalment no podem seguir el camí d'aquests conflictes ni la seva solució sinó en escassos exemples com el que comentem, ja que resten pocs processos i encara menys amb la sentència inclosa.

Sobre el tema MARÍA MILAGROS RIVERA "Normativa y litigios en torno a al dote durante la época de Jaime II", obra citada. Madrid, 1984 p. 21.

esperances. No solament no havien estat respectats els seus drets, sinó que l'algutzir havia iniciat el procediment de venda en encant públic dels béns d'en Francesc des Coll, entre els quals s'hi trobaven els de la seva dona. L'actuació contrària als drets que tenia la dona s'agreuja, ja que *en Rocha, fiscal, li a posada pena de C morabetins, que no sia present en l'encant qui-s fa dels dits béns movens en la plaça de Sent Jacme.*

Tot s'ha fet *en gran perjudici a la dita exposant.* Per això suplica al rei que mani *al dit algutzir e ffiscal que ells no proceesquen en feer vendre e encantar los béns que són obligats e ypotechats a la dita exposant per lo seus drets demunt dits, e que degen revocar les vendes desus dites e cobrar les robes e aquelles tornar en son poder, e... que sia servada la constitució feta sobre lo dot e creix de done.*¹⁰ *E en açó senyor farets justícia, plàcia senyor en açó prevehir havent pietat e mercè de la dita supplicant, plorosa e dolorosa, com per çò del seu.* El rei concedeix aquesta petició i mana buscar els testimonis adients que demostrin quins eren els béns dotals de la interessada.¹¹

Les dones tingueren una relació peculiar amb la propietat, una relació subordinada a les necessitats dels homes i mediatitzada per aquestes necessitats masculines;¹² el problema central rau en la pròpia concepció del dot de tradició romana, que posa en mans del marit l'usdefruit i l'administració dels béns aportats per la dona al matrimoni. De manera que, per un possible delicte del marit, Eulàlia es veié privada, il·legalment, això sí, dels seus béns, que fins i tot havien estat en part venuts als encants. Pel context del document creiem que aquest fet fou molt punyent per ella, de tal manera que molt probablement hauria fet sentir al seva veu de mil maneres, cridant els seus drets abans d'acudir a la denúncia davant el rei, ja que li havia estat fins i tot vedat l'accés a la plaça on es venien els béns del seu marit i entre ells el seu aixovar.

Els objectes de segona mà es subhastaven, tant pel que fa als béns privats vinculats als inventaris *post mortem*, com els dels deutors o infractors condemnats a respondre amb els seus béns que els hi eren embargats per les autoritats. La celebració d'aquest mercat es feia saber als veïns a so de trompeta per la ciutat i es celebrava normalment a la Plaça de Sant Jaume, on es situaven tots els objectes i un corredor

10. GUILLEM M. BROCA, *Historia del Derecho de Cataluña. Especialmente del civil.* Barcelona, 1918 p. 362. Legalment cap dona no ha de respondre de les obligacions del marit, mentre que no li siguin restituïts el seu dot i l'esponsalici.

11. Pere el Cerimoniós, l'any 1376, concedí a una dona una petició semblant, es tracta de la muller del funcionari reial Guillem Terrassa, els béns de la qual havien estat confiscats per un delicte, en aquella ocasió el monarca afirmava: *Car seria manifest tort que per crims del marit les mullers perdessen llurs drets, ans, en tot cas los deuen ésser saus...* TERESA VINYOLES, *Les barcelonines a les darreries de l'Edat Mitjana, 1370-1410.* Barcelona, 1976 p. 136.

12. MARÍA MILAGROS RIVERA "Dret i conflictivitat social de les dones a la Catalunya prefeudal i feudal", a *Més enllà del silenci* a cura de Mary Nash. Barcelona, 1988 p. 65.

professional “encantava” a crits els articles que eren adjudicats al millor postor. De vegades el corredor, per tal de ser vist i sentit en mig de la cridòria dels clients, s’enfilava a l’om que hi havia al mig de la plaça, fet que no agradava als consellers que ho prohibien ja que l’om no servia per aquells afers. La plaça de Sant Jaume tot i ser el centre polític de la ciutat, per aquells anys encara era un espai reduït¹³ i sempre hi havia activitat i enrenou; sovint, es sentien protestes i reclamacions perquè a alguns clients els hi eren adjudicats objectes que no havien escollit. A partir de l’any 1396 es tragueren els trastos vells dels encants de la plaça Sant Jaume i es posaren a la part de mar, enfront de Llotja, a les voltes que després s’anomenarien dels Encants.

2.3 Els testimonis

Per tal de confirmar la propietat dels objectes que reclama Eulàlia compareixen diversos testimonis. Eulàlia demana les cent lliures del dot, que es poden confirmar per mitjà dels capitols matrimonials i sobre les qual no s’inquireix a ningú. Considerem que la quantitat de cent lliures es troba dins el ventall de dots de filles de menestrals de l’època, que oscil·len entre els 40 i les 600 lliures,¹⁴ entre la burgesia les dots eren molt quantioses, així Elionor Dirga aportà l’any 1376 a Ferrer de Gualbes 1500 lliures.¹⁵ A més exigeix uns béns mobles que ella va aportar com aixovar i el regal nupcial del seu promès, que segons consta en un bitllet són els següents: una caixa nova amb peus, dos parells de tovalles noves, dos parells de llençols, una vànova blanca *stessa*, cinc parells de tovallons, tres tovallols blanques, un cofret obrat, uns *paternostres* d’argent, una cadena d’argent i vels de seda.

Interroguen, a Sibil·la, muller de Miquel Boscà, de Badalona, que descriu detalladament el contingut de l’aixovar de la filla, la seva declaració la transcrivim més endavant. Qui més adient per interrogar en primer lloc que la seva mare, qui millor que ella podia saber què havien donat a la filla quan es va casar? Ella, transmissora de la tradició, col·loca curosament la roba, ben plegada, dins al caixa; podem dir que li prepara l’aixovar amb amor, tot i ser les segones núpcies de la filla. Li dona entre altres coses una vànova que havia format part del propi aixovar de la mare, així ho diu el seu marit. *Li va donar ...una vànova blanca, la qual la muller d’aquest testimoni havia portada a ell en temps que foren novis*

13. Espai que no serà ampliat fins molts anys després, ANNA MUNTADA, ELISA VARELA, “Entorn del projecte de <<obra nova>> del Palau de la Generalitat i el *Memorial* de 1603.” *Locvs Amoens* 2 1996 p. 141- 153.

14. TERESA VINYOLES “Ajudes a donzelles pobres a maridar” Manuel Riu (ed.) *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, 1 Barcelona 1980 p. 297.

15. TERESA GARCÍA, “Los bienes de Ferrer de Gualbes, ciudadano de Barcelona (hacia 1350-1423)” . *Acta mediaevalia* 4, Barcelona 1983 p. 152.

Tot seguit es recull la informació que dona Miquel Boscà, pare d'Eulàlia, que corrobora el testimoni de la seva dona i hi afegeix, entre altres detalls com el que acabem de citar, la compra de la caixa de núvia. També es consigna el que diuen Joaneta, muller del barceloní Arnau Oliver, cosina de Sibila, mare de l'Eulàlia, i Maria, muller de Bernat d'Arige d'Horta, veïna del matrimoni des Coll. Ambdues citen la mateixa llista de béns de l'aixovar d'Eulàlia, que poden descriure amb força detall, ja que la interessada els hi havia mostrat la caixa oberta després del casament, *el jorn que traqueren a missa la dita dona*, com diu una d'elles, referint-se a la cerimònia del matrimoni en faç d'església que tenia com a ritual central al benedicció de la núvia.¹⁶

En les seves declaracions es veu molt bé, no només la relació que hi ha entre dones, tant en el si de la parentela com entre el veïnat, sinó també el paper d'enteses en les robes que són necessàries per parar una llar.

Ecoltem la veu de les pròpies protagonistes que ens mostren aquesta relació i el seus coneixements sobre els teixits i la roba: Interrogada Joaneta, la cosina segona, diu *que quan la caixa fo a casa d'en Coll aquesta testimoni pregà la dita muller d'en Coll que obrís la dita caixa e que vehessen que y havia, e lavons la dita muller d'en Coll obrí la dita caixa e aquesta testimoni viu que dins les robes següents: Primo una vànova ondada de quatre teles... de lin... Ítem viu en la dita caixa dos parells de lansols bells e prims, però no sap de quantes teles eren que no ls despleguaren.*

Maria, la veïna, interrogada com sap el que hi havia dins de la caixa, afirma *que per so cor la dita muller d'en Coll obrí la dita caixa e veheren ho tot*. Sembla que damunt de tot hi havia la vànova *prima de quatre teles*, que és la primera peça que totes citen, *a sos viàres* era d'obra d'onda.

També fou interrogat Bonanat Calobran, argenter de Barcelona, sobre les joies que Francesc des Coll havia regalat a Eulàlia. Tret d'aquest darrer, els altres testimonis són propers a la demandant, el que ens podia fer pensar que serien molt favorables a les seves peticions; el jutge per garantir una certa imparcialitat pregunta a les dues dones interpellades si són de la parentela, la citada Maria diu que no; en canvi Joaneta afirma que *sa mara, de la dita muller d'en Coll, és sa cosina germana d'aquesta testimoni, però que si y anaven deu mil sous no diria sinó la veritat. Interrogada si és perjura o excomunicada, diu que no, gratia a Déu*. Les expressions en llenguatge tant directe i col·loquial ens recorden que és un registre oral, són paraules senzilles i fresques, tant eloqüents que no ens permeten dubtar de la veracitat de les declaracions.

16. Les segones núpcies no han estat ben vistes per l'Església; si bé les considera lícites, considera que és més honest que la vídua renunciï a un segon matrimoni; en èpoques anteriors a la vídua no se li donava la benedicció nupcial. RENÉ METZ obra citada, pp. 91-92.

3. PROSPECCIÓ DINS D'UNA CAIXA DE NÚVIA GÒTICA

3.1 *La caixa de núvia*

Miquel Boscà de Badalona, declara com a testimoni en l'afer de la dot de la seva filla. Interrogat sobre els béns que va portar aquesta al matrimoni, a més del dot, *dix que ultra la dot li portà una caixa nova e fresca què aquest testimoni comprà. Interrogat de qui comprà la dita caixa. E dix que la comprà a la Fusteria de Barchelona, no li membra però com ha nom. Interrogat que li'n costà la dita caixa. E dix que no li menbre si li costà 46 sous o 48.*

Aquest veí de Badalona, per casar la filla, va a Barcelona a comprar-li la caixa pel seu aixovar. De manera molt gràfica ens permet intuir el funcionament del món del treball i del mercat a la Barcelona baix-medieval. Se'n va a la Fusteria, que estava situada a la façana marítima, darrera la Llotja; podem imaginar que va comparar preus i qualitats a les botigues-obradors de diversos artesans del sector, de manera que no recordava amb precisió a qui havia comprat la caixa, ni tampoc el preu exacte que n'havia pagat, és de creure que després de regatejar i comparar.

Remarquem el fet de que sigui el pare d'una dona vídua l'encarregat de triar i comprar la caixa de núvia per a la filla, i que després l'hi porti personalment, no sabem amb quin mitjà de transport, a casa del nuvi. Eulàlia era vídua, però segurament jove, ja que retorna a la llar paterna i són el pare i la mare els que preparen l'aixovar pel nou casament. No ens ha d'estranyar, de vegades casaven noies de 14 o 15 anys amb homes ja madurs. És el pare, exercint la pàtria potestat, el que posa en mans del marit, tant la filla com l'aixovar. Recordem com ho diu la seva cosina: *viu que son pare... portà a la casa del dit marit seu, lo jorn que trageren a missa la dita dona, una caixa de noguer ab peus.*

La casa conté tots els accessoris d'aquells que viuen dintre d'ella, era com una mena d'estoig, sempre trobem caixes, caixetes, cofres, sacs, cistells i tota mena de contenidors i embolcalls. Els mobles medievals més característics són els cofres i les caixes, on es guardaven la roba de casa, els vestits, els objectes de valor i una infinitat de coses noves i velles. La diferència bàsica entre els dos mobles és que les caixes tenen la tapa plana i els cofres la tenen còncava. Aquests contenidors acostumen a venir descrits als inventaris, valorats als encants i pintats als retaules; normalment tenien pany i clau per preservar el seu contingut. Majoritàriament a les cambres hi trobem cofres, però també es citen caixes; així a la casa de l'apotecari Francesc de Camp, 1353, a més de molts cofres hi ha una *caixa d'alber plana*, on s'hi guarden entre d'altres robes: tovalles taulars, draps de lli i *dos coxins de partera blanchs ab vetes de seda de diverses colors als caps*,¹⁷ aquesta caixa, com veiem, és per ús femení.

17. TOMÀS LÓPEZ, "Los bienes de un farmacéutico barcelonés del siglo XIV: Francesch de Camp". *Acta Mediaevalia* 13 Baelona 1992 p. 58.

Els fons dels museus guarden alguna d'aquestes caixes, la majoria de les del segle XIV són mobles funcionals, de fusta vista, però de bona qualitat, mancades de qualsevol tipus de decoració, o amb una mínima decoració de motlures o sòcols. Entre les caixes dels darrers temps medievals destaquen la quantitat de caixes de núvia que han perdurat fins als nostres dies.¹⁸ La tradició tipològica i la transmissió d'aquests mobles de generació en generació han propiciat la seva pervivència.

Les anomenades caixes de núvia són mobles exempts, amb la coberta superior plana, poden tenir sòcol alt, o peus. Amb més precisió són anomenades a Catalunya caixes de núvia les que tenen tres o quatre calaixos superposats al costat dret i disposen d'una porta davantera i una claraboia al fons, es documenten des de mitjan segle XV. Les anomenades caixes de nuvi no disposen de calaixos.

L'any 1446 es féu l'inventari, dels béns d'Antoni Amat, que es defineix com a barquer de Barcelona i que considerem força ric dins del seu estament, entre els altres objectes detallats hi ha *una caixa gran veneciana ab anells als caps e ab pany e sobre pany e a la part de dins ab caixons pintats...*¹⁹ Considerem que aquest moble respon a la tipologia del que entenem pròpiament com a caixa de núvia.

La caixa que nosaltres estudiem és una caixa destinada a una núvia, *nova e fresca... de noguer ab peus*, tot i que ens manca la informació sobre la seva estructura interior, és a dir no sabem si tenia o no calaixos. Pensem que potser no s'ajustaria del tot a la descripció i complexitat que defineixen els historiadors del moble per l'etapa immediatament posterior, degut a que és més antiga; ja hem dit que les primeres que responen a aquesta descripció s'han datat a mitjan segle XV. De tota manera pensem que no seria una caixa sense cap compartiment interior, ja que les testimonis pogueren descriure força bé el seu contingut sense desplegar del tot la roba, cosa que seria difícil en una caixa sense cap divisió interior. La caixa és qualificada com a *fresca, de noguer*, això ens fa pensar que era sense pintar, com correspondria a una núvia dels estaments no privilegiats, i que les vetes de la fusta es veurien perfectament, de manera que les testimonis pogueren apreciar la qualitat de la fusta.

La caixa nova té un preu de 46 o 48 sous. A tall de comparació, podem dir que la totalitat dels mobles de la casa d'un menestral de la mateixa època es van vendre als encants per un preu de 95 sous i 8 diners, es tracta de: dos arribancs amb pany i claus, tres bancs, dos banquetes, un cavallet, un banc bugader, un bancal, una cadi-

18. JAUME BARRACHINA, MARIBEL GONZÁLEZ, "El moble gòtic català d'ús domèstic" pp. 21-43 afirmen que han perdurat una abundància considerable de caixes gòtiques de núvia. *El moble català* catàleg de l'exposició celebrada al Palau Robert de Barcelona del 21 de febrer al 24 d'abril de 1994, venen descrites dues caixes del segle XV n. 21 i 22, una caixa de núvia del mateix segle n.23 i una de nuvi d'inici del XVI n. 27.

19. AHCB, notarial I-8 (any 1446).

ra, un cofre, un llit, una post i dues taules; és molt més cara la roba de segona mà que es vengué que qualsevol moble o atuell.²⁰ Per tal d'establir el valor relatiu de la caixa podem dir que vers 1400 la despesa per l'alimentació diària d'una família de quatre membres s'acostaria molt al sou i mig, que és el que cobraven els treballadors menys qualificats. Per comprar doncs la caixa era necessari el salari d'un més d'un manobre.²¹

3.2 La roba

Dins de la caixa hi havia la roba que formava l'aixovar de l'Eulàlia, que la seva mare Sibill-la l'hi havia preparat i posat curosament plegada; en fa aquesta descripció:

Interrogada si sap ella testimoni quines robes portà, ultra la dot n'Aulàlia, muller d'en Ffrancesch Coll, al dit marit seu en temps de núpties. E dix que la dita Eulàlia és sa filla d'ella testimoni e qui li membre que li donaren les robes davall scrites, ultra cent lliures de dot les quals aportà al dit marit seu. Primo una vànova de li, bona e bella.²²

Interrogada de quantes telesés la citada vànova. E dix a sos viares de quatre teles o de tres e mige. Ítem dos parells de lansasols de bri de lin dels quals n-i havia tres ab randa.²³

Interrogada si los dits lansasols eren nous. E dix que tots eren bons e bells e que aquell sens randa era nou. Ítem dos parells de tovalles de lin bones e belles de les quals n-i havia una pessa de noves. Ítem deu tovallons nous qui tenien lavons, però ara ha oyt dir a sa filla que n'a [trencats] quatre e que los sis se tenen [...]jals los quals eren ordits de lin e texits d'estopa. Ítem tres tovalloles les dos listades de cotó blau l'altra blancha estessa²⁴. ..

La peça més interessant de l'aixovar és la vànova, que sens dubte estaria posada sobre de tot, o en el primer calaix en el cas de que la caixa disposés de calaixos, ja

20. TERESA VINYOLES, 'La casa i l'obrador d'un esmolet de Barcelona a finals del segle XIV'. *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña* XV. Barcelona, 1976 pp. 10-49.

21. TERESA VINYOLES, obra citada a la nota 14, 1980 p. 297.

22. Segons el pare li donà: *la muller d'aquest testimoni una vànova blancha la qual la muller d'aquest testimoni havia portada a ell testimoni en temps que foren novis.*

23. El pare sobre el tema diu que hi havia *dos parells de lansasols del quals li es viares ni hagués ab randes. Interrogat quants ni havia ab randa.. dix que no li membre.*

24. *Estessa*, en els telers la llargària d'ordit que va des de les pintes al catxapit de darrera. ALCOVER-MOLL, *Diccionari català valencià balear*.

que els testimonis la citen en primer lloc. Tots ens aporten descripcions complementàries sobre ella, reunida tota la informació que ens ofereixen podem dir que la vànova era: blanca, de teixit de lli, formada per quatre teles o tres i mitja, és a dir que tenia una amplada equivalent a haver unit aquest nombre de peces sortides del teler; era ondada, és a dir que tindria la vora treballada en forma d'ones, i era bona i bella, si bé de segona mà, ja que formava part de l'aixovar de la seva mare.

Mereixen atenció els dos parells de llençols, que eren de bri de lli, és a dir de teixit fet de pura fibra de lli sense estopa ni borra, dels quals n'hi havia tres amb randes, que eren de segona mà, només el llençol sense randes era nou. A l'aixovar hi havia també quatre tovalles primes de lli, de llistes blaves, de les quals només una era nova, i deu tovallons, que eren ordits de lli i teixits d'estopa; en aquest cas la mare descriu amb detall la tècnica del teixit, de manera que al teler s'hi havia posat un entramat de lli, damunt el qual s'havien teixit els tovallons amb fil d'estopa, és a dir amb fibra més basta, de fet els tovallons no serien de massa bona qualitat ja que alguns s'havien fet malbé. La resta de l'aixovar eren tres tovalloles de cotó, dues llistades de blau i una blanca.

A més de la roba de casa, sabem per les dones que miren la caixa, que hi havia camises i davantals per us quotidià de l'Eulàlia. La camisa és la peça de roba interior que es posaven homes i dones damunt la pell; el davantal, peça femenina, cobria el vestit de les mestresses de casa per no embrutar-lo al fer els tasques domèstiques; molt gràfica és la imatge de santa Marta amb davantal servint a taula del retaule de la Magdalena del Museu episcopal de Vic.

La roba aportada com aixovar, legalment, es dona per gastada un cop passats deu anys de matrimoni, per la qual cosa no s'havia de tornar a la dona després d'aquest temps; els mobles no es retornaven després de 25 anys. Això no vol pas dir que tota la roba es gastés amb deu anys, ni tots els mobles només tinguin 25 anys de vida,²⁵ en el propi document veiem que hi ha roba, com ara els llençols citats, que es transmeten d'una generació a l'altra, i en canvi hi ha uns tovallons que ja s'han trencat i no es poden retornar. La reclamació d'Eulàlia ens fa concloure que faria menys de deu anys que s'havia casat.

3.3 Els regals de noces

Pel que fa a la resta d'objectes reclamats per Eulàlia, guardats a la caixa de núvia, Sibil·la, diu el següent: *Ítem li portà un ganivet ab botons d'or e ab seda vermella que la dita sa filla havia ja de l'altre marit. Interrogada si ella testimoni ne lo dit*

25. EQUIP BROIDA, "La viudez, ¿triste o feliz estado? (las últimas voluntades de los barceloneses en torno al 1400", obra citada a la nota 4 Madrid, 1984 p.30.

seu marit donaven a la dita filla lur uns paternostres d'argent e una cadena d'argent e vels de seda que portàs al dit marit seu. E dix que ans li-u donà en Ffrancesch des Coll, marit seu, en temps de núpcies.

Ens trobem davant l'intercanvi de regals que els nuvis es feien en temps de núpcies. Ell havia rebut un regal adient i que segurament era habitual per un nuvi d'aquell temps, un luxós ganivet, que ja havia estat regalat al primer marit d'Eulàlia i que ella hauria recuperat junt amb la dot. Tots els homes acostumaven a tenir, i molt probablement a dur a sobre, un ganivet. En cas d'una peça única i valuosa com la descrita corresponia normalment al regal de casament, així és en aquest cas, i molt probablement també en el ganivet que es descriu a l'inventari del mas Canals de Rubí, fet l'any 1460: un punyal amb *dolces* de vori,²⁶ amb una ganiveta i amb sa beina verda, guardat dins un cofre groc amb pany i sobre pany, a la cambra millor del mas.²⁷

Tant la mare com el pare i els altres testimonis foren interrogats sobre un cofret amb joies. Tots ells coincideixen en que és un regal que en Francesc havia ofert a la núvia. El pare d'Eulàlia dona algun altre detall ja que quan defineix el cofre i les joies com a regal de compromís, diu que recorda que un dissabte, un més abans de les noces, en Francesc des Coll li va portar a la dita filla un cofret obrat, uns paternostres d'argent, una cadeneta d'argent, vels no recorda si eren un parell o un i mig. El cofret havia estat posat dins la caixa de núvia i portat junt amb l'aixovar a Sant Genís dels Agudells. Així ho assenyala la testimoni Joaneta: *Interrogada com sab ella testimoni que lo dit Ffrancesch des Coll donàs a la dita sa muller les dites joyas. Dix per so car lo dit cofret li portaren ab les dites joyes dins la dita caixa.*

El cofre l'identifiquem amb una caixeta de les anomenades amatòries, sovint són de fusta estucada o policromada amb abundància de daurats i amb decoracions fetes a punxó, les figures tenen un marcat relleu, servien com a joier destinat especialment als regals de prometatge; tenien nanses de metall de formes variades molt estilitzades.²⁸ De vegades aquesta cofrets estaven decorats amb escenes amoroses, danses, dones tocant instruments, jardins, o grifons amb filactèries amb lemes com ara "amor, tot bé o mercè", també n'hi havia amb temes religiosos.²⁹ El cofret obrat era un objecte amb valor propi independentment del contingut, com ho demostra el fet de ser reclamat i investigada la seva procedència. El contingut del cofre eren uns paternostres d'argent, una cadena o corretja d'argent i uns vels de seda, tot i

26. Les dolces eren les peces situades transversalment entre el mànec i la fulla del punyal

27. AHCB notariais 1, 12.

28. *Exposición de cajas, cofres y arquetas a través de la historia*. Palma de Mallorca, Fundación Bar-tolomé Marc, 1979 m. 110.

29. Se'n conserven forces exemplars n'hi ha al MNAC, al museu Marés, una col·lecció molt important a Mallorca. Es poden veure arquetas amatòries descrites a el *Moble català*, obra citada pp. 172-176, 186-205.

que una testimoni cita també dos anells, la resta es limiten als objectes primerament esmentats.

Per assegurar-se de la seva procedència el jutge reclama el testimoni de l'argenter barceloní que havia venut les joies a Francesc des Coll, es deia Bonanat Calobran, que afirma conèixer de vista al matrimoni des Coll. Interrogat si sap quines joies portà el dit Francesc des Coll a la seva muller. *E dix que no hi sap als, sinó que quant lo dit Francesch des Coll hac afermada sa muller, aquest testimoni li comprà d'un argenter, com ell no n'hagués, una correja de cadena d'argent e un paternostres d'olivetes d'argent, les quals coses donà a la dita muller sua. Interrogat com sap ell testimoni que lo-y donàs. E dix per so cor despuys ho ha vist portà a la dita muller.*

Les joies no acostumen a figurar als capítols matrimonials, però en canvi apareixen als inventaris, guardades dins de cofrets, junt amb els vels, les corretges i els paternosters³⁰ que són els rosaris, i s'havia convertit en la joia més popular entre les dones de tots els estaments. De fet regalar joies amb motiu del casament estava prohibit per les mesures contra el luxe i l'ostentació emanades del consell barceloní, tret dels anells de les esposalles,³¹ de manera que no figuren en els instruments dotals, però en canvi es segueixen regalant joies a les núvies com era costum. Pel que fa als anells, que no figuren a la reclamació d'Eulàlia ni a la llista de regals del seu marit, podrien correspondre als anells que s'intercanviaven a la cerimònia d'esposalles que ella portaria posats o ja hauria recuperat. Legalment ella podia quedar-se l'anell de casament i una joia, ni la millor ni la pitjor, quan li era retornat el dot.

Els vels, estaven formats per dues peces, que cobrien respectivament el cap i el coll. Eren propis de la dona casada i formava part de la vestimenta habitual. N'hi havia de senzills i també de seda, guardats junt a les joies i com objectes preuats.³² El costum de que la dona portés el cap cobert és antic i el trobem recollit, entre altres textos religiosos, a les cartes de sant Pau: *Tota dona que prega o predica sense cobrir-se el cap deshonra el seu cap: si fa no fa, com si anés amb els cabells tallats arran; i ben mirat, sí una dona no es cobreix, tan se val que vagin arran. Però si una dona té vergonya d'anar arran, que es cobreixi.*³³ De fet les ordinacions municipals de Barcelona del segle XIV manen a les dones casades anar cobertes sempre, no només a l'església, i no només el cap, sinó també el coll, amb el vel tradicional que de forma repetida veiem als retaules gòtics, prohibint portar al cap lligadures estranyes.³⁴

30. AGUSTÍ DURAN, *Barcelona i la seva història, la societat i l'organització del treball*. Barcelona, 1973 pp. 608-609.

31. AHCB Llibre del Consell 22, foli 14.

32. Al citat inventari del mas Canals de Rubí hi consta: Una capsa pintada bona dins la qual hi ha onze caps de vels e sis colls de lli i cotó bons, dels quals *pres la dite done dos colls e tres caps qui eran seus*; també hi ha deu grans de paternostres de coral grossets. I *un vel holrà de tots jorns*.

33. San Pau, Primera Epístola als de Corint 11, 5-6.

34. AHCB Llibre del Consell 22 fol. 25v.

4. CONCLUSIONS

Un cop tenim les necessitats bàsiques per viure - alimentació, vestit i hàbitat-satisfetes se'ns oblida fàcilment que els objectes que ens envolten tenien com principal finalitat donar confortabilitat al propi cos. Totes i tots els éssers humans volem fugir del patiment, de la malaltia, és a dir, volem que no ens afectin les contingències de la nostra existència corporal. Per tal d'apropar-se a aquest desig la creativitat i la raó han generat al voltant de les necessitats, un univers de formes i d'objectes que li donen i obren a l'existència nous sentits i noves vies. Sense renunciar a la senzillesa i funcionalitat, alguns mobles baixmedievals - sobretot de les classes benestants urbanes - no renuncien a una certa bellesa i comoditat.

Quan analitzem els mobles medievals - formes, ornamentació i decoració...- s'ha de tenir en compte que molts d'ells s'havien d'adaptat a una necessitat de mobilitat, havien de ser lleugers per facilitar el trasllat, i la seva ornamentació resistent per tal de no malmetre's en els viatges, potser és aquesta una de les raons que explica més les seves dimensions i el seu pes. En aquest aspecte la caixa de núvia exemplifica la mobilitat de l'objecte dissenyat per traslladar les robes de la dona de la casa paterna a la del marit.

La caixa és un moble funcional, però algunes d'elles són obres elaborades amb perfecció per fusters especialitzats, decorades amb marqueteria i pintades; algunes de les que han arribat fins a nosaltres de les darreries del segle XV o dels inicis del XVI són veritables obres d'art³⁵. No podem descartar que hi hagi un cert gust a l'hora de triar-la, si més no harmoniosa, encara que no podem determinar en el cas que ens ocupa quin paper hi va tenir l'Eulàlia a l'hora de dir-li al seu pare com volia que fos la caixa de núvia, dintre de les possibilitats econòmiques de la família.

És més clar el paper que tingué la mare, aquesta, com a donadora de la vida, assumeix també el rol que la societat li havia atribuït i es converteix en transmissora de coneixements, sentiments i objectes. Elegeix, dona, plega i guarda curosament dins de la caixa la roba que se'n portarà la seva filla a la llar conjugal. És la mare la que de forma més evident estableix un vincle amorós, afectiu i de dependència entre ella i la filla; ho podem veure en el regal de la vànova que havia portat quan era núvia, és a dir un peça que per ella tenia un gran valor sentimental.

Pel que fa al document cal remarcar la minuciositat de la descripció i el fet de portar roba de segona mà, tot i no ser gent pobra, era ben normal, donat els preus de la roba. Podem destacar els regals de compromís, ell li regala joies i vels, ella una

35. Per exemple la que es conserva al Museu d'Arts Decoratives de l'Ajuntament de Barcelona, *Moble català*, obra citada p. 210. O la que es conserva al Museu de Palma de Mallorca amb una pintura de l'Anunciació a la tapa.

arma, que a la vegada era una joia, i no hi feia res que l'hagués regalat abans al primer marit.

Encara volem reiterar el valor sentimental i real dels objectes. Hem de tenir en compte que les dones s'autoafirmaven, en part, en les seves coses, és com si un subtil fil les vinculés als fets i objectes quotidians. Eulàlia, ho feia a través la roba que havia rebut de la mare, que reconeixia com a pròpia i reclamava davant del rei.